

УДК [37.011.014:140.8](477)"18/19"І.Франко

МИХАЙЛО МАТКОВСЬКИЙ, кандидат філософських наук, доцент
кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи, Львівський
національний університет імені Івана Франка, Україна
ORCID ID 0000-0002-5846-4719
Matkovskiy2017r@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ПОГЛЯДІВ ІВАНА ФРАНКА

MYKHAILO MATKOVSKYI, PhD in Education, assistant of the department
of General Pedagogy and Pedagogy of Higher Education of Ivan Franko
National University of Lviv, Ukraine

PECULIARITIES OF FORMATION OF IVAN FRANKO'S PEDAGOGICAL VIEWS

У статті досліджуються світоглядні засади та чинники, що вплинули на становлення педагогічних поглядів Івана Франка. Проаналізовано витoki гуманістичних ідей, починаючи з раних років мислителя. Доведено, що провідною ідеєю творчості та світогляду, була праця над загальним суспільним благом. Аргументується важливість плекання у молоді високих ідеалів і цінностей в контексті розбудови української держави. Проведено аксіологічну паралель Франко – сучасність. Обґрунтовано важливість усебічного переосмислення педагогічної спадщини мислителя та її використання в контексті потреб сьогодення.

Ключові слова: Франко, педагогічні погляди, молодь, виховання, освітній простір.

Summary. The article examines the worldview principles and factors that influenced the formation of Ivan Franko's pedagogical views. The author analyzes the origins of humanistic ideas, starting from the early years of the thinker. It is proved that the leading idea of creativity and worldview is to work for the common public good. The importance of fostering high ideals and values in young people in the context of building the Ukrainian state is argued. An

axiological parallel between Franco and modernity is drawn. The importance of a comprehensive rethinking of the pedagogical heritage of the thinker and its use in the context of the needs of the present is substantiated.

Key words: Franco, pedagogical views, youth, education, educational space.

Мета: проаналізувати світоглядні засади та передумови формування педагогічних поглядів Івана Франка.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Потреби розвитку сучасної української освіти актуалізують важливість усебічно й неупереджено переосмислити педагогічні погляди видатних українських мислителів минулого. Їхній досвід та ідеї є невичерпним потенціалом як для удосконалення освітньої парадигми, так і для особистісного зростання сучасників. Важливими та актуальними на сучасному етапі морально-духовних пошуків виступають педагогічні ідеї та поради Івана Франка.

Франко, відомо, не був професійним педагогом, але залишався добре обізнаним із станом справ в освіті, про що свідчать його твори. Також глибоко проникався і досліджував багато проблем, що мають виховні аспекти. Головним об'єктом його зацікавлень завжди поставала людина, а любов до людей складала осердя його світоглядної системи.

Незважаючи на те, що І. Франко належить до найвидатніших українсь-

ких мислителів. Його педагогічні погляди та ідеї недостатньо проартикульовані та представлені українському і світовому загалу.

До цього, на жаль, вельми спричинилося "радянське" франкознавство. За ті довгі роки франкознавчі дослідження проходили жорстку цензуру на догоду тоталітарній системі і були повністю викривлені та спотворені. А часто і самі дослідники робили це свідомо. А відтак всі радянські дослідження потребують переосмислення, а часами і заперечення. Об'єктивне розуміння та тлумачення творчості І. Франка вважаємо можливим лише у випадку, коли проаналізуємо чинники, що впливали на мислителя, епоху, у яку він жив, а також простежимо еволюцію його світогляду. Удало висловився І. Сюдюков з такого приводу: "Із Франком вчинили інакше – його справжні погляди були, по суті, замуровані кам'яною кладкою догматичних, цинічно спрощених тлумачень. Згори – щоб показати, що його належно цінують – поклали квіти. Штучні. Вихід один – читати самого Франка, пам'ятаючи, що той був не лише видатний письменник, але й надзвичайно проникливий політичний мислитель, філософ, історик, економіст, мистецтвознавець, критик" (Сюдюков, 1990, с. 7).

Аналіз досліджень і публікацій. Попри те, що сучасне франкознавство нагромадило велику кількість наукових праць спадщини мислите-

ля, усе ще не з'ясованими залишаються численні об'єктивні і суб'єктивні фактори, під дією яких відбулося становлення його світогляду, зокрема педагогічних поглядів. Часто поза увагою залишалася глибинність впливу, здається, дріб'язкових чинників.

Герменевтичного заглиблення та переосмислення потребує також кожен твір мислителя. Особливу увагу потрібно звертати на те, що кожна праця, кожна ідея несе в собі відбиток певних подій, явищ, процесів, які відбувалися в той час, а також є відображенням власного авторського світогляду.

На думку Н. Горбача, аналіз творчості Івана Франка неможливий без з'ясування й аналізу становлення його світогляду (*Горбач, 2006, с. 3*). Щоб ширше висвітлити світогляд і творчість І. Франка, доводить У. Хамар, "треба вивчити, насамперед, окремі ланки, деталі, епізоди, аспекти, проблеми, ідеї, виокремити твори та їх вартості тощо" (*Хамар, 2001, с. 13*).

В унісон звучить і міркування А. Пашука: "Щоб представити погляди І. Франка в їх об'єктивності, треба передовсім вникнути в суть проблематики, що міститься в його творчості, усвідомити зміст його ідейного багатства, що стосується філософських, релігійних, науково-природничих, суспільно-політичних та й інших питань світогляду ученого. <...> А щоб справді стати на шлях об'єктивного висвітлення поглядів Івана Франка, треба знайти у цих же поглядах головний, основоположний стрижень, який визначає провідну лінію їх розвитку" (*Пашук, 2007, с. 11*).

Аналізуючи різні дослідження світоглядних засад та передумови формування педагогічних поглядів Івана Франка, не можемо сказати про їх повну суголосність. Зрештою, у франкознавстві немає цілісного дослідження та осмислення чинників, що вплинули на формування світогляду мислителя.

Виклад основного матеріалу дослідження. Щоб проаналізувати витoki та засади формування педагогічних поглядів Івана Франка, потрібно рівнозначно підійти до вивчення його

біографічних моментів, а також творчості. Тут необхідно розуміти, що не всі питання можна поставити і розв'язати в художніх творах, і не всі проблеми педагогічного характеру можна наочно та достеменно вербалізувати в наукових статтях. Творча спадщина Франка наповнена дивовижним універсалізмом, і пояснимо це тим, що мислитель намагався "обійняти цілий круг людських інтересів", щоб "не лишитися чужим у жоднім таким питанні, що складається на зміст людського життя", а отже, "бути правдивим, живим, чоловіком" (*Лавріченко, 1957, с. 309*). Уся творчість ученого є своєрідним відображенням його світогляду, досліджуючи який, ми зможемо більш ґрунтовно осмислити його творчу спадщину.

Ще напочатку ХХ ст. А. Крушельницький у своїх франкознавчих розвідках "Дитячий вік Івана Франка" та "Іван Франко в часі своїх університетських студій" крізь призму автобіографічних творів мислителя "Малий Мирон", "Борис Граб", "Гірчичне зерно" "У кузні" намагався вловити витoki формування його гуманістичних засад та педагогічних поглядів. Такий підхід є правильним. На формування світогляду мислителя мали вплив також "автобіографічні" чинники. Немає сумніву, що від народження був надзвичайно обдарованим. Але чи проявився б його талант, якби не певні життєві обставини? Потужно вплинули на розвиток світогляду мислителя мали його сім'я та освітні заклади, у яких навчався Франко. Про це наголошував і сам письменник. У молоді роки важко переживав ранню смерть батьків, також надто позначились і його арешти та ув'язнення. Аксиоматично, що люди, з котрими знайомився Франко, а навіть випадкові події, що відбувалися в його житті, – усе це могло вплинути чи вплинуло на його світогляд. Усі можливі чинники потрібно враховувати. Однак треба визнати, що об'єктивно їх дослідити та зважити практично не реально.

Багато оповідань Франка написані на основі спогадів про дитинство, юність, навчання в сільській та міських школах, мали автобіографічний характер. Ідеться про оповідан-

ня "Малий Мирон", "Оловець" "У кузні" та інші. У них, як писав І. Франко, відображено виховання дитини "від перших пробісок власного думання, а завершуючи найвищими ступенями середньої школи", формуванням її характеру та світогляду.

Іван Франко, згадуючи дитинство, наголошував: "На дні моїх споминів, де там у найглибшій глибині, горить огонь. Невеличке огнище неблизького, але міцного огню освічує перші контури, що вириваються із темряви дитячої душі. Се огонь у кузні мого батька... І мені здається, що запас його я взяв дитиною в свою душу на далеку мандрівку життя. І що він не ї і *âiñ³ äi ñ*" (*Франко 1979, с. 159*).

Для малого Франка батьківська кузня стала першою життєвою школою, у якій отримав багато життєвих уроків. Це засвідчує оповідання "У кузні". Батько для нього служив певним моральним авторитетом, котрого поважали і прислухалися у всій окрузі. "Йшлося до коваля як у гості, як до сусіди, а не як до ремісника, щоб зробив те, що треба, та й бувай здоров, я тебе не знаю, ти мене не знаєш. Батько такси за роботу ніякої не мав, "що людьом то й мені", а нема готових, то й підожде. Але любив, щоб у кузні було весело, гамірно" (*Франко 1979, с. 161*). Не любив Яків "обмови, осуджування неприсутніх батько не терпів і коли кому заганявся язик у той бік, умів зручним зворотом або притинком збити його з дороги, а молодшого, бувало, попросту покартає: "Не пхай носа до чужого проса!" Так само не любив батько нічого сороміцького в розмові: сам він і при ньому вся компанія все держалися в межах приличності, звісно такої, яку можуть допустити собі чесні, статочні господарі" (*Франко 1979, с. 166*).

Чуйна дитяча натура Івана Франка фіксувала та вбирала в себе все побачене та почуте. Батько дуже тішився поведінці малого Івана і вважав що в нього є задатки великого розуму. Навіть зробив синові окрему лавку в кузні, на якій той і собі пробував кувати. У кузні в хлопця кріпли повага до "роботящих рук", любов до праці, людей та співчуття до їхніх бід і кривд.

"І певно, в ту пору ніхто з них не думав, що та кузня і та компанія в ній, і той її дружній радісний настрій лишаться живими і незатертими в душі маленького рудоволосого хлопчини, що босий, в одній сорочці сидів в куті коло огнища, і якого дбайливий батько чає від часу просив відступити від скачучих іскор" (Франко, 1979, с. 169–170). Світлий образ батька як мудрої людини з глибокими моральними цінностями, захисника громадських інтересів залишився у пам'яті мислителя на все життя.

У педагогічних роздумах Івана Франка вагоме місце займають проблеми антигуманного ставлення вчителів до учнів, а також низького рівня вчительської підготовки. Це також описано на основі власного життєвого досвіду мислителя. Побачене й пережите наштовкувало на написання ряду оповідань. Для прикладу, є оповідання "Каліграфія", яке починається такими словами: "У просторім другім класі нормальної школи отців Василіан у Дрогобичі тихо, хоч мак сій. Наближається година "Красного писання", страшна для всіх не так самим предметом, як радше особою вчителя" (Франко, 1978, с. 85). Учителю у класі постійно застосовував методи покарання, і найгірше те, що отримував задоволення влади над дітьми. Якщо учні не вкладались в його вимоги, радив цьому. До успіхів учнів йому було насправді байдуже. Пригадуємо рядки з оповідання: "Валько став над ним, мов кат над душею, і злобно всміхаючись, не кажучи й слова, почав приглядатись його роботі. Бідний хлопець почув лихо і до решти втратив всяку владу над своєю рукою і над непослушним пером" (Франко, 1978, с. 87).

Негативізм такої взаємодії описаний і в багатьох оповіданнях, зокрема, "Малий Мирон", Грицева шкільна наука", "Олівець".

1. У статті "Спомини із моїх гімназійних часів" І. Франко з сумом згадує, що "учителі майже всі дивилися на учеників з висока та не допускали їх до надто близької довіреності, лиш деякі відносилися до учеників загально прихильно" (Франко, 1984, с. 50). Низький практичний рівень умінь і знань учителів, не-

вміння навчити, зацікавити учнів, привчити думати, прищепити любов до науки – це те, з чим часто зіштовхувався Іван Франко. "Найбільша частина професорів, гімназійних, – писав Іван Франко, вважає учня мертвим, бездушним знаряддям, призначеним тільки для того, щоб дав спокійно набивати голову всякими "премудростями", які нікому ні для чого не потрібні, нікого не обходять, з життям і його потребою не зв'язані. Того учня вони цінять найвище, котрий може найліпше обернутися в машинку, що бубнить регулярно, хоча механічно слухає задані лекції. Той учень отримує від них найліпші оцінки, у котрого їм вдалося найдокладніше затерти всі живі, людські риси, знищити всякий зв'язок самостійного характеру, прогнати всяку охоту до самостійного мислення" (Франко, 1960, с. 35). Усе це врзалось Франкові в пам'ять і позначилось на його педагогічних поглядах, підштовхувало до роздумів і пошуку вирішення певного кола педагогічних проблем. "Наша суспільна мораль, – пише письменник, – чи ж не зводиться тепер на просту казку? Наша письменність, чи ж не далека від життя і правди так, як небо від землі? Наше виховання освіта чи не є цей млинок, в котрих й кладуть здорових дітей, а виймають покалічених дітей?" (Панерна, 1946, с. 10).

Згадував Іван Франко не тільки про "горе-вчителів". Відгукувався і про хороших педагогів, що не викликали страх, а пробуджували потяг до навчання. У своєму оповіданні "Борис Граб" мислитель показує нам свій ідеальний образ учителя, побудований на власному позитивному досвіді і педагогічних поглядах.

Провідною метою виховання вчителя Міхонського було розвинути в учнів здатність до самостійного творчого мислення. "Власна думка! Власна духовна праця, ось у чім властива ціль гімназії! – повторював він не раз. Знання після закінчення гімназії частково загубляться, але здатність мислити, володіти своїм "мізком" залишиться, – наголошував він" (Франко, 1978, с. 178).

Взаємини учня Бориса і вчителя Міхонського побудовані на взаємо-

повазі та довірі, пройняті доброзичливістю та мають гуманний характер, що позитивно впливає на навчально-виховний процес. Одночасно відчуваються розумна педагогічна вимогливість і відповідальність учнів.

На І. Франка вагомий вплив справили наукові праці, концепції, якими він у різний час цікавився та захоплювався. Варто відзначити, що мислитель професійно займався суспільствознавством, історією, літературознавством, був добре ознайомлений з філософією західноєвропейського напрямку. Це засвідчують ряд наукових статей, написаних ним. Як педагог, письменник і непересічний мислитель сформувався на європейських і вітчизняних світоглядних та філософських традиціях, залишався водночас європейським і дуже українським. У зрілому віці Франко багато в чому був несхожим на себе в ранні роки його творчості, що пояснюється еволюцією його світогляду. Часто погляди на одну й ту ж проблему, якщо досліджувати твори написані в різний період, кардинально відрізняються.

Вагомий вплив на мислителя мав також перехідний характер доби, у якій він жив. Складні процеси, що відбувалися тоді у Європі і Галичині, так чи інакше позначались на кожному його сучасникові. А. Брагінець тонко підмітив: "І. Франко стоїть в ряду тих видатних мислителів світу, які виступали на грані двох епох всесвітньої історії людства" (Брагінець, 1956, с. 5).

Спадщина Івана Франка, зокрема його педагогічні погляди, має чітку етико-гуманістичну спрямованість. Морально-виховна проблематика посідає в його творчості важливе місце. Вдало висловився з цього приводу Е. Соловей, зазначаючи, що І. Франко "поєднав гуманність найвищої освіченості й оту спадкову людську мудрість селянина" (Соловей, 1990, с. 40).

Світоглядні засади та передумови формування педагогічних поглядів Івана Франка беруть початок у його сім'ї, де працьовитість, освіченість, високоморальність виступали визначальними і першочерговими в контексті самого виховання мислителя.

Варто також урахувати вроджені індивідуально-психологічні передумови, такі як темперамент, задатки та здібності Франка. Батьки ще в ранньому дитинстві помітили обдарованість сина і докладали всіх зусиль, щоб його таланти були примножені. Усі ці здібності, прищеплені йому в дитинстві, не знівельовалися впродовж усього життя та розвитку світогляду мислителя, навпаки, поглиблювалися, про що також говорив сам Франко.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Як ми вже згадували, на мислителя так і чи інакше вплинуло все, до чого торкався він у житті. Освітні заклади, у яких вчився, рання втрата батьків, арешти та ув'язнення, люди з котрими він спілкувався та приятелював, різні соціально-філософські концепції і праці, які вивчав, власні зацікавлення і просто події, що відбувались у його житті, усе підводило до складних роздумів і висновків, які відобразилися у світогляді та творчості. Мусимо визнати, що нереально все врахувати та об'єктивно вивчити. Але провідною ідеєю, що пронизує його творчість, є загальне суспільне благо, розвиток і розбудова української нації. А досягти цього, вважав І. Франко, можна тільки одним шляхом – вихованням свідомого, високоморального, патріотичного молодого покоління, оскільки "яка молодь, таке і майбутнє народу". Саме так стверджував Франко.

Перспективним подальшими дослідженням вважаємо цілісне переосмислення та концептуалізацію педагогічних поглядів Івана Франка.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Брагінець, А. (1956). Філософські і суспільно-політичні погляди Івана Франка. Львів: Книжково-журнальне

видавництво. 410 с.

Горбач, Н. Я. (2006). Філософські переконання Івана Франка. Львів: Каменяр. 112 с.

Лаврінченко, Ю. (1957). Дещо до еволюції світогляду і політичної думки Івана Франка: нотатки і спостереження. Українська літературна газета на 1956 рік. Мюнхен. С. 309.

Паперна, Г. О. (1946). Іван Франко про народну освіту. Львів: Вільна Україна. 64 с.

Пашук, А. (2007). Філософський світогляд Івана Франка. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка. 432 с.

Соловей, Е. С. (1990). Загальнолюдські цінності в системі теоретичних поглядів Івана Франка. *Слово і час*, 8, 37–42.

Сюндюков, І. (1999). Пророк в своїй Вітчизні. *День*, 234, 8.

Хамар, У. В. (2001). Проблема ідеалу у філософській спадщині Івана Франка. (Дис. канд. філос. наук). Львів: Львівський національний університет імені І. Франка. 201 с.

Франко, І. Я. (1960). Педагогічні статті і висловлювання. Київ: Радянська школа, 300 с.

Франко, Іван. (1978). Борис Граб. Зібрання творів у 50 томах. Т. 18. Київ: Наукова думка. С. 177–190.

Франко, Іван. (1978). Краснопис. Зібрання творів у 50 томах. Т. 15. Київ: Наукова думка. С. 85–90.

Франко, І. (1984). Спомини із моїх гімназійних часів. Зібрання творів у 50 томах. Т. 39. Київ: Наукова думка. С. 50–54.

Франко, Іван. (1979). У кузні. Зібрання творів у 50 томах. Т. 21. Київ: Наукова думка. С. 159–170.

Franka. Ljviv: Knyzhkovo-zhurnaljne vydavnytstvo. 410 s.

Ghorbach, N. Ja. (2006). Filososfsjki perekonannja Ivana Franka. Ljviv: Kamenjar. 112 s.

Lavrinenko, Ju. (1957). Deshho do evoljuciji svitoghljadu i politychnoji dumky Ivana Franka: notatky i sposterezhennja. Ukrajinsjka literaturna ghazeta na 1956 rik. Mjunksken. S. 309.

Paperna, Gh.O. (1946). Ivan Franko pro narodnu osvitu. Ljviv: Viljna Ukrajina. 64 s.

Pashhuk, A. (2007). Filososfsjkyj svitoghljad Ivana Franka. Ljviv: Vydavnychyj centr LNU imeni Ivana Franka. 432 s.

Solovej, E. S. (1990). Zagalnoljudsjki cinnosti v systemi teoretychnykh pohljadiv Ivana Franka. *Slovo i chas*, 8, 37–42.

Sjundjukov, I. (1999). Prorok v svojij Vitchyzni. *Denj*, 234, 8.

Khamar, U. V. (2001). Problema idealu u filososfsjki spadsghyni Ivana Franka. (Dys. kand. filos. nauk). Ljviv: Ljvivsijkyj nacionalnyj universytet imeni I. Franka. 201 s.

Franko, I. Ja. (1960). Pedagoghichni statti i vyslovljuvannja. Kyiv: Radsjansjka shkola. 300 s.

Franko, Ivan. (1978). Borys Ghrab. Zibrannja tvoriv u 50 tomach. T. 18. Kyiv: Naukova dumka. S. 177–190.

Franko, Ivan. (1978). Krasnopys. Zibrannja tvoriv u 50 tomach. T. 15. Kyiv: Naukova dumka. S. 85–90.

Franko, I. (1984). Spomyny iz mojikh ghimnazialnykh chasiv. Zibrannja tvoriv u 50 tomach. T. 39. Kyiv: Naukova dumka. S. 50–54.

Franko, Ivan. (1979). U kuzni. Zibrannja tvoriv u 50 tomach. T. 21. Kyiv: Naukova dumka. S. 159–170.

REFERENCES

Braghinecj, A. (1956). Filososfsjki i suspiljno-politychni pohljady Ivana

Стаття надійшла 5. 04. 2024 р.